

Christian Nilsson, med kand, Göteborgs universitet (christian.nilsson@medstud.gu.se)

Kerstin Horgby, kriminalinspektör, Polismyndigheten Västra Götalandsregionen

Magnus P Borres, verksamhetschef, docent, Barnmedicin Dalarna och Göteborgs universitet (magnus.borres@ltdalarna.se)

Barnmisshandel ökar stadigt i Sverige – stämmer det med verkligheten?

■ Sedan början av 1980-talet har vi i Sverige noterat en stadig ökning av det årliga antalet polisanmälda fall av barnmisshandel (Figur 1). Misshandel av barn 7–14 år har, med undantag för en nedgång 1996, under hela 1990-talet ökat, från 1 738 fall 1990 till 4 817 polisanmälningar 1998. Anmälda fall gällande barn 0–6 år har dock under 1990-talets fem sista år legat på en relativt jämn nivå av ca 825 polisanmälda fall per år.

Vi belyser i denna artikel olika tänkbara förklaringar till varför polisanmälningarna under de två senaste decennierna ökat. De möjliga orsakerna indelas i denna artikel i två huvudkategorier. Dels att benägenheten att polisanmäla har förändrats, dels att barnmisshandel rent faktiskt har ökat.

Definition av barnmisshandel ur rättslig synvinkel

Enligt Brottsbalken 3 kap 5, 6 §§ föreligger misshandel om någon »tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd«. Med kroppsskada avses sår, svullnader, benbrott och leddskador samt funktionsrubbingar av olika slag. Sjukdom inbegriper även psykisk sjukdom eller invaliditet samt lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt. Smärta avser ett fysiskt lidande som inte är alltför obetydligt. Om misshandeln skall betraktas som grov (6 §) skall hänsyn tas till bl a offrets ålder och hur allvarlig skadan är. Enligt svensk definition är även aga en form av misshandel.

En ofta använd beteckning för alla former av övergrepp på och vanvård av barn är »barn som far illa«. De passiva former av barnmisshandel beskrivs bäst med begreppet omsorgs- svikt. I denna artikel används den rättsliga men begränsade definitionen av barnmisshandel.

Förändrad lagstiftning ökar anmälningsbenägenheten

Syftet med att lagstifta mot barnmisshandel var att få allmänheten att ändra inställning till misshandel och fysisk bestraffning, skapa riktlinjer för främst föräldrar och personal som arbetar med barn och ungdom och tidigare identifikation av barn som utsätts för misshandel och far illa på annat sätt.

Sverige har under nittonhundratalet infört en rad lagar mot barnmisshandel. Redan 1928 förbjöds fysisk bestraffning av elever i gymnasieskolan, 1962 förbjöds skolaga helt, 1979 förbjöds kroppslig bestraffning i hemmet och 1982 lades misshandel på enskild plats (= hemmet) under allmänt åtal.

Redan i 1924 års Barnavårdslag fanns för vissa myndighe-

SAMMANFATTAT

Under de senaste tjugo åren har antalet polisanmälda fall av barnmisshandel stadigt ökat i Sverige.

Reglerande lagar och ändrade rutiner inom skola och socialtjänst har kommit till.

Samtidigt har den allmänna toleransen för våld bland barn och unga minskat.

Tillsammans skulle detta kunna förklara den iakttagna ökningen över tiden. En faktisk ökning av misshandlade barn förefaller mindre trolig.

Tecken som talar för ökad våldsbenägenhet och våldsbeteende mellan unga bör tas på största allvar.

Se även medicinsk kommentar i detta nummer.

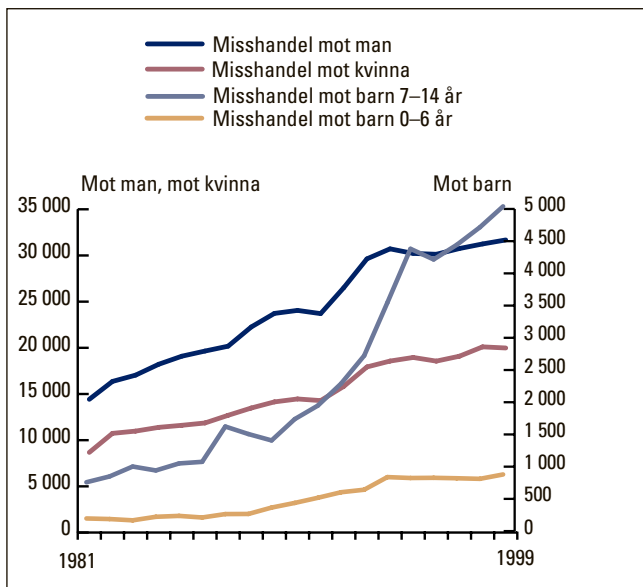
ter och institutioner anmälningsplikt när det gällde barn som far illa. Sedan 1982 regleras anmälningskyldigheten i Socialtjänstlagen. Genom åren har denna anmälningsplikt skärpts, nu senast första juli 1998. Denna senaste skärpning innebär att även personal inom privat bedriven verksamhet för barn och ungdomar och familjerådgivning har skyldighet att anmäla vid misstanke om att ett barn misshandlas eller utnyttjas sexuellt (se faktaruta Socialtjänstlagen §71).

Sverige blev dessutom 1990 ett av de första länderna i världen att ratificera FN:s konvention om barns rättigheter.

Durrant har nyligen utvärderat syftet med Sveriges anti-agalag och funnit att den framgångsrikt uppfyllt sina mål [1]. Framför allt utländska studier har visat att lagändringar har effekt på antal anmälningar av barnmisshandel [2]. Seidel påstår att i samband med att anmälningsplikten infördes i Amerika på sextiotalet tiodubblades antalet anmälningar under en fyraårsperiod i Kalifornien [3].

Journalisters engagemang påverkar allmänheten

Nyhetsmedias rapportering är idag en avgörande faktor för att öka det allmännas medvetenhet om barnmisshandel [4]. Frå-

Figur 1. Antal anmälda misshandelsbrott, åren 1981–1997 efter mot vem brottet riktats. Antalet anmälda brott mot män och kvinnor avläses på vänstra Y-axeln, medan antalet anmälda brott mot barn avläses på högra Y-axeln.

II Fakta

Angående anmälningsplikten

Enligt Socialtjänstlagen § 71 (SFS 1997:313)

Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till nämnden.

I lagen föreskrivs att för myndigheter och personal inom hälso- och sjukvård och socialtjänst finns en absolut anmälningsskyldighet till socialnämnden. Denna skyldighet gäller även yrkesverksamma i privat regi. Anmälningsplikten gäller redan vid misstanke. Anmälan skall göras genast.

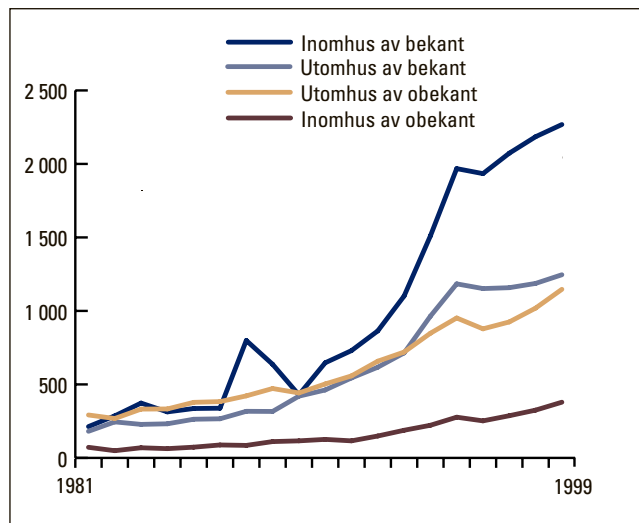
gan är om journalisternas engagemang har lett till att fler medborgare anmäler barn som misshandlas.

McDevitt [2] har undersökt sambandet mellan rapporter om barnmisshandel i amerikansk dagspress och anmälningar av barnmisshandelsfall mellan åren 1963 och 1989 i USA. Hon fann att både antalet artiklar och anmälningar ökat under perioden. Hennes slutsats är dock att media indirekt leder till ökad anmälningsbenägenhet. Genom att nyhetsmedia speglar den allmänna opinionen påverkas beslutsfattare till lagstiftning som i sin tur leder till ökat antal anmälningar.

Enligt Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har toleransen mot våldshandlingar i det privata, mot framför allt kvinnor och barn, successivt minskat under en längre tid. Toleransen mot våld och mobbing i skolan har minskat under 1990-talet [5]. Allt sedan mitten av 1960-talet har SIFO och SCB regelbundet genomfört opinionsundersökningar om det allmänna stödet för fysisk bestraffning/aga. 1965 var 53 procent positiva till fysisk bestraffning medan 1994 motsvarande siffra hade sjunkit till 11 procent [1].

Förändrade rutiner inom skola och socialtjänst

Många skolor arbetar aktivt idag med frågor som rör mobbing och våld. Handlingsprogram för hur man skall hantera

Figur 2. Antal anmälda misshandelsbrott mot barn i åldern 7–14, åren 1981–1997, efter relation mellan offer och misstänkt samt plats för brottet.

våld finns och skolan anmäler våld mellan skolbarn till polisen. Antimobbningsskampanjer på skolorna har resulterat i att alla former av aggressivt beteende, inklusive hot och mindre övergrepp, rutinmässigt anmäls till polisen och/eller socialtjänst. Dessa förändrade handläggningsrutiner som troligen förklarar varför polisanmälningarna ökar får stöd i den tillgängliga brottsstatistiken. Antalet misshandelsanmälningar för åldrarna 7–14 år är högre under skolmånaderna än under skollovsmånaderna. Dessutom rapporteras 60 procent av dessa anmälningar på veckodagar under terminerna. Motsvarande andel vid rapporteringar av misshandel av vuxna är 20–30 procent. Vid misshandel av barn 7–14 år är gärningsmannen oftast själv ett barn, dvs under 15 år. Barn i åldern 7 till 14 år misshandlas inomhus av en för offret bekant person (Figur 2). En sjudubbling av sistnämnda brottsstyp har noterats mellan 1982 och 1997. Det är den icke-grova misshandeln som ökat radikalt, från 1 315 fall 1989 till 4 676 fall 1998 [5].

Även socialtjänsten har ändrat sina rutiner beträffande polisanmälningar. Enligt Hindberg var inställningen tidigare att socialtjänstemännen själva började utreda misstanke om misshandel [7]. Förändringen av rutinerna innebär att socialtjänsten nu på ett tidigt stadium polisanmäler alla fall av misstänkt barnmisshandel. Polismyndighetens egna utvärderingar visar också att socialtjänsten står för majoriteten av alla anmälningar [8]. Någon rikstäckande statistik för socialtjänstens polisanmälningar finns inte.

Läkares benägenhet att anmäla barnmisshandel

Läkares benägenhet att anmäla barnmisshandel till polismyndighet och socialtjänst är dåligt kartlagd. Generellt finns det en trend att svensk vårdpersonals polisanmälningar av misshandel av små barn har minskat över tiden. Enligt BRÅ-rapporten 2000:15 har vårdpersonals andel av anmälningarna minskat från 16 procent 1990 till 5 procent 1997 [9]. Läkare kan anmäla direkt eller indirekt genom att ställa sig bakom anmälan till socialtjänsten via t ex sjukhusbaserade team, BVC- eller skolsköterska.

Vi har i Göteborg studerat BVC-läkares och barnläkares inom slutenvården erfarenhet av att anmäla barn som far illa till socialtjänsten. Av de i studien ingående läkarna (n=85) hade 80 procent någon gång själva anmält till socialtjänsten, men 66 procent hade också avstått trots misstanke att barnet i fråga far illa. Huvudskälet till att man inte anmält var misstro

FOTO: ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
Vid misshandel av barn mellan sju och fjorton år är gärningsmannen oftast själv ett barn, dvs under 15 år. Attityden mellan elever synes ha blivit råare samtidigt som resurser för elevvård har minskat i Sverige. Grindslanten målad av August Malmström.

mot sociala myndigheters möjligheter att åstadkomma förändring för barnet ifråga [10].

En amerikansk studie från 1992 visade att öppenvårdsläkare bättre kände till skyldigheten att anmäla våld mot barn än slutenvårdsläkarna [11].

Det framkom även i denna studie att antalet barnmisshandelsanmälningar beräknat per tjänsteår var lägst bland de kollegor som arbetat flest år. I vår studie framkom inga sådana skillnader [10].

Vad talar för att barnmisshandel faktiskt ökat?

En ökning av barnmisshandel är svår att påvisa. Flera studier har försökt belysa förekomsten av övergrepp mot barn i Sverige [11, 12]. När det gäller fysisk bestraffning i hemmet är Edfeldts undersökning från 1985 en av de senaste och den mest citerade [13].

Edfelt och medarbetare intervjuade familjer med barn 3–17 år gamla. 37 procent av de 1 105 barn som ingick i studien hade någon gång under 1980 agats minst en gång. Knappt en tiondel av dessa agade barn hade agats mer än 20 gånger. 49 procent av föräldrarna hade inte fysiskt bestraffat sina barn under året. En snarlik intervjuundersökning genomförs för närvarande [pers medd, B Långberg, maj 2000].

Enligt en undersökning från Barnombudsmannen och Epidemiologiskt centrum vid Socialstyrelsen har antalet barn under 1 år som vårdats på sjukhus efter misshandel fördubblats mellan 1991 och 1995 [14].

Generellt har andelen våldsbrott ökat i vårt samhälle [5]. Däremot förefaller den totala ungdomsbrottsligheten inte ha ökat sedan 1970-talet. Resultat från en internationell studie om skolbarns hälsovanor visade att 13–17 procent av flickorna och 15–20 procent av pojkarna i åldern 11–15 år någon gång under terminen blivit mobbade [15]. Andelen mobbade sjönk med stigande ålder, och internationellt sett har Sverige en låg nivå. Barnombudsmannen refererar en undersökning bland niondeklassare i Stockholm om självrapporterad misshandel, dvs andel som själva slagit någon under ett år. Den visade en ökning från 2 till 4 procent bland flickorna och från 13 till 16 procent bland pojkarna under perioden 1987 till 1996. Motsvarande undersökning bland pojkar i Örebro visade dock ingen förändring mellan 1971 och 1996.

Fler föräldrar löper risk att misshandla sina barn

Andelen föräldrar som löper ökad risk att misshandla sina barn har ökat på grund av de stora samhällsförändringarna som skett under 1980- och 1990-talen. Förändringarna har drabbat redan svaga grupper i samhället som t ex invandrare, ensamstående föräldrar och ungdomar [16]. Ökad arbetslöshet, fler skilsmässor och minskade resurser till skola och barnomsorg är stressande faktorer för föräldrar. För att stress skall leda till ökad frekvens av barnmisshandel krävs dock att det redan från början finns en benägenhet för eller ett invariant beteende att använda våld [3].

Genom invandring bor det idag i Sverige fler personer från andra kulturer än tidigare. I många av dessa kulturer har man en annan syn på uppfostran än vad vi har i Sverige. En svensk studie har dessutom påtalat att det föreligger en ökad risk för barnmisshandel i flyktingfamiljer [17].

Missbruk och psykisk sjukdom är också riskfaktorer hos föräldrarna för att misshandla sina barn. Vi har idag fler alkoholister och i synnerhet kvinnliga [18]. Barnen i dessa miljöer riskerar inte bara att utsättas för misshandel, utan löper även större risk att själva utveckla beteendestörningar [18].

En journalanalys av handläggningsrutiner vid barnmisshandel och sexuella övergrepp visade att i ärendena av misstänkt barnmisshandel hade 64 procent av föräldrarna psykiska problem [19].

Diskussion

Att antalet polisanmälningar om barnmisshandel har ökat är alarmerande och oroande. Varje anmälan måste ses som ett misslyckande för samhället generellt och för oss vuxna som är föräldrar eller arbetar med barn i synnerhet. Om det ökande antalet anmälningar står för att andelen barn som faktiskt misshandlas har ökat innebär detta en tragisk förändring i svenskens uppträdande och förhållningssätt mot barn. Av statistiken framgår dock att det är den icke grova misshandeln inomhus, där misshandlaren är känd av offret och själv är ett barn, som har ökat mest. Detta talar således emot en ökning av att vuxna våldför sig på barn.

I USA har man på samma sätt som i Sverige noterat en ökning av antalet anmälningar av barnmisshandel sedan 1960-talet, och vid årets World Congress of Child Abuse and Neglect

redogjorde John Leventhal och medarbetare från Yale University, New Haven, för preliminära resultat från kohortstudier beträffande incidens av barnmisshandel [20]. Varken den faktiska barnmisshandeln eller allvarlighetsgraden av misshandeln förefaller ha ökat. Barnolycksfallen har till och med minskat bland barn födda 1990–1991 jämfört med barn födda 1967–1969 i jämförbara åldrar.

Även om orsaken till det ökande antalet anmälningar säkert är multifaktoriell borde en av de troligaste förklaringarna i Sverige vara att medvetenheten ökat och rutinerna ändrats då det gäller mobbning och våld i skolan. Samtidigt som toleransen och attityden förändrats i skolan har personalresurserna för kuratorer, psykologer, sköterskor och läkare minskat.

Det är kanske bra att skolan tydligt markerar mot våldsamma och mobbade elever genom att polisanmäla dem. Vinsterna med detta skulle vara att dessa elever förstår allvaret i sitt handlande. Frågan som infinner sig är om detta förhindrar att dessa våldsvärkare fortsätter att misshandla sina jämnåriga och yngre.

Det är trots allt bättre att försöka förebygga våld och mobbning i skolorna. Detta arbete måste bedrivas av alla i skolan men framför allt av professionell elevvårdspersonal. Dessa har kunskaper om hur förebyggande verksamhet bedrivs och kan etablera kontakter med socialtjänst.

Framtidsscenarioet som egentligen ingen önskar är att polisens, socialtjänstens och sjukvårdens akutresurser utnyttjas alltmer för att utreda och dokumentera icke-grova barnmisshandelsfall utförda av jämnåriga. Detta på bekostnad av minskade resurser för preventiva åtgärder och utredning av grövre brottslighet.

Vårt intryck är att attityden mellan eleverna blivit räre samtidigt som resurser för elevvård har minskat i Sverige. Detta bekräftas av Olsson & Lindström, som redovisar klara tecken på att våldet bland unga ökar [21]. Vi välkomnar därför det initiativ som regeringen tog 1998 att tillsätta en parlamentarisk kommitté med uppgift att utifrån en bred ansats utreda frågan om barnmisshandel. En rad kartläggningar planeras, och redan nu har en informationsskrift utarbetats som delas ut på barnavårdscentraler och apotek i syfte att förebygga barnmisshandel. Slutbetänkandet skall redovisas senast 31 mars 2001, och nyligen presenterade kommittén sitt första delbetänkande där man föreslår en rad åtgärder för att höja kompetensen bland de poliser som arbetar med denna grupp utsatta barn [8].

Vi hoppas att slutbetänkandet mynnar ut i en rad förbättringar, förslag och rekommendationer angående hur vi vuxna inom alla verksamheter skall arbeta med att förebygga våld bland den uppväxande generationen.

Referenser

1. Durrant JE. Evaluating the success of Sweden's corporal punishment ban. *Child Abuse Negl* 1999; 23: 435-48.
2. McDevitt S. The impact of news media on child abuse reporting. *Child Abuse Negl* 1996; 20: 261-74.
3. Seidel J. Övergripping mot barn. Lund: Studentlitteratur; 1991.
4. Krugman RD. The media and public awareness of child abuse and neglect. It's time for a change [editorial]. *Child Abuse Negl* 1996; 20: 259-60.
5. BRÅ. Brottsutvecklingen i Sverige 1995-1997. Brottsförebyggande rådet. Stockholm: Fritzes, 1998.
6. Socialstyrelsen rapporterar. Anmälan Utredning Insats. Individ- och familjeomsorgens arbete med barn. Stockholm: SoS-rapport 1998:4.
7. Hindberg B. Barnmisshandel. Stockholm: Rädda barnen 1998.
8. Kommittén mot barnmisshandel – delbetänkande. Stockholm: SOU 2000:42.
9. BRÅ. Barnmisshandel. En kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn. Brå-rapport 2000:15. Stockholm: Fritzes, 2000.
10. Hägg A, Borres MP. Barn som far illa – läkares bedömning och erfarenhet av anmälningar till socialtjänsten (abstrakt). *Hygiea* 1999; 148: 7.
11. Lagerberg D. Barn som far illa – ett dilemma för barnhälsovården? Akademiska sjukhuset, Uppsala: Uppsala läns landsting, 1998.
12. Lundén K, Broberg A, Borres MP. Hur vanligt är det att personal inom barnhälsovården och barnomsorgen oroar sig för att barn far illa? Forskningsrapport. Göteborg: Institutionen för Psykologi, Göteborgs universitet; 1999. ISSN 0348-2901.
13. Edfelt ÅW. »Allt vad I gören...« Slutrapport från SUSA-projektet (Studier av utgångsläget i Sverige inför antiagalagen) om aga och våld i hemmet. Stockholm: Proprius förlag, 1985.
14. Hindberg B. När omsorgen sviktar. Stockholm: Rädda barnen, 1999.
15. Barnombudsmannen och Statistiska Centralbyrån. Upp till 18. Fakta om barn och ungdom. Stockholm: SCB, 1998.
16. Social rapport 1997. Stockholm: Socialstyrelsen 1997.
17. Janson S, Lannemyr E, Lindsten B. Barn som far illa i flyktfamiljer. *Socialmedicinsk Tidskrift* 1995; 72: 396-401.
18. Knorring von L. Det besvärliga barnet. I: Forskningsrådsnämnden. Det obegripliga våldet. Forskare om ungdomar och våld. Stockholm: Forskningsrådsnämnden, 1995.
19. Svedin CG, Gustafsson PA. Barnmisshandel och sexuella övergrepp. *Journalanalys utvärderar handläggningsrutiner*. *Läkartidningen* 1994; 91(4): 227-32.
20. Leventhal JM, Chandra S, Horwitz S, Kerker B. Rates of child maltreatment over three decades in children born to adolescent mothers. Abstrakt sid 45, Thirteenth International Congress on Child Abuse and Neglect; 2000 Sept 3-6. Durban, South Africa; 2000.
21. Olson M, Lindström P. Vad säger kriminalstatistiken? I: Forskningsrådsnämnden. Det obegripliga våldet. Forskare om ungdomar och våld. Stockholm: Forskningsrådsnämnden, 1995.

SUMMARY

Increasing number of police reports on child assault – in accordance with reality?

Christian Nilsson, Kerstin Horgby, Magnus P Borres
Läkartidningen 2001; 98: 2298-2301

The number of police reports on child assault shows an increasing trend during the last two decades in Sweden. The purpose of this article is to present possible explanations. Increased awareness of child abuse, legislative reforms, changes in attitudes toward corporal punishment and violence in general, and changed routines within schools can explain the increasing trend in police reporting. An actual increase in the rate of child abuse is possible but less likely. Reports of increasingly violent behavior among young people must be taken seriously.

Correspondence: Magnus P Borres, Barn- och Ungdomskliniken, Falu lasarett, SE-791 82 Falun, Sweden. (magnus.borres@ltdalarna.se)